

KULTÚRA ÉS TÚLTERHELÉS.

— Elnöki megnyitó a Magyar Paedagogiai Társaságnak 1929 április 20-án tartott XXXVII. közgyűlésén. —

A kultúra értékes ismeretanyaga, melyből a tantervkészítők a középiskola számára az „általános műveltség“ elemeit ki-
szemelik, évtizedről évtizedre mind rohamosabban növekszik. Hová fejlődött a fizika, kémia, biológia, ásvány- és földtan egy század alatt! Legelemibb igazságaik is kötetekre rúgnak. Azok a technikai vívmányok, amelyek elméleti tételeik gyakorlati alkalmazásából folynak, egész emberi életünket teljesen átala-
kították s a Föld arculatát keresztül-kasul átformálták. A szel-
lemi tudományok a *globus-intellectualis* másik felén ugyancsak lépést tartottak. A történet- és társadalomtudományok részlet-
kutatásainak anyaga óriási mértékben felszaporodott. Mennyit kell tudnia a modern művelt embernek az emberiség és nem-
zete multjából, hogy történeti tudatossággal illeszkedjék bele a jelen fejlődésébe; s mennyire kell ismernie a társadalom szer-
kezetét, politikai, jogi és gazdasági típusait, hogy a társadalmi haladás tudatos erópontjává váljék. Mennyi igénnyel lép fel a mai magasabb műveltségű emberrel szemben a világot vezető nemzetek gyorsan fejlődő nagyszerű irodalma és művészete! Az antik klasszikus irodalom mellé, amelynek mint ősforrásnak ismeretéről le nem mondhatunk, egy sereg hasonló modern nem-
zeti irodalom lépett. Ezek klasszikus becsű alkotásainak ismerete is a mai ember természetes becsvágya. A modern irodal-
maknak kulcsa elsősorban a német, francia, angol és olasz nyelv, melyek közül legalább kettőnek ismeretét és készségét a gyakor-
lati élet is megköveteli. De mikor szerez még ezeken kívül a mai művelt ifjú fogékonyságot a képzőművészeti remekek élvezésére? mikor gyakorolja magát a zenében és a sport különféle nemeiben, amelyek a mai életben és művelt emberré nevelésben most ugyanakkora szerepet kezdenek betölteni, mint a görögök kultúrájában?

Már a kultúra fejlődésének egy sokkal korábbi szakában, a XVIII. század közepén fölharsan Rousseau szava a művelt-
ségnek megrontó és a gyermeket túlterhelő hatása ellen. Ezt az inkább kultúrfilozófiai elméletet az iskolai-nevelési gyakorlat-
ban aknázzák ki a filantropisták: nem az agyontanult, de a friss elme, nem az iskola padjában elpetyhüdt, hanem az egészséges, edzett test a nevelői eszményük. A neohumanizmus antik görög-
ember-eszménye inkább elméleti rajongás, mely a sápadt papi-

roson, de nem az iskolai élet és nevelés valóságában él: a sok klasszikusnak naponként 4—5 órában való olvastatása távolról sem avatta az ifjúságot friss testű és szellemű görög kalokagathos atlétává, az iskolát antik palaestrává. Száz évvel ezelőtt Goethe hazájában is már megernyed a neohumanisztikus szellem, amikor a gimnáziumok a harmincas években olyan tantervet kapnak, mely a klasszikusok mellé odaiktatja a reáliákat is. Az addig egynemű antik műveltségi anyag az utraquizmus útjára tér. Az enciklopédikus művelődési eszményt azóta mint árnyék kíséri a túlterhelés. Már egy századdal ezelőtt (1836) *C. J. Lorinser* orvos *Zum Schutz der Gesundheit in den Schulen* című röpiratában éles támadást intéz a porosz gimnáziumok ellen, hogy agyonsanyargatják az ifjúságot.

Azóta is a túlterhelés ellen irányuló stratégiában elsősorban az orvosok vezetnek, mint a fejlődő idegrendszer védelmezői. A nyolcvanas években Európaszerte újra nagy mozgalom indul meg a túlterheléssel szemben. Ekkor az orvosok főképp azt iparkodnak statisztikailag kimutatni, mennyi ifjú kerül a középiskolából az elmeegógyintézetbe: a túlterhelés az elmebajoknak mily bő forrása. A kérdés a fiatal impulzív Vilmos császárt is érdekli, mert attól fél, hogy a sok tanulás, az ifjúság agyontelhelése fizikailag elsatnyítja és alkalmatlanná teszi a felnövekvő német intelligenciát a katonai szolgálatra, másrészt a sok elmélet elvonja a német nemzet nagy gyakorlati feladatainak köréből. Ezért hívja össze Vilmos császár 1890-ben híres decemberi konferenciáját. A túlterhelés főokát mind a császár, mind az orvosok és természetbúvárok a klasszikus tanulmányok túlzott kultuszában találják meg. Elsősorban ezek óraszámának csökkentésével iparkodnak a túlterhelésen segíteni. Egy félszázad óta különben is minden mozgalom és indítvány, mely a túlterhelésen enyhíteni akar, a klasszikus tanulmányok kiiktatásában, vagy legalább is erős redukciójában keresi az általános orvosságot. A franciáknál és az angoloknál a középiskola szervezetének bi- és trifurkációja, illetőleg még további elágaztatása, a németeknél a gimnáziumi típus mellett a reálgimnáziumi, reáliskolai s a reformreálgimnáziumi típusok megszerzése és mind nagyobb erővel való terjesztése is részben kísérlet arra, hogy a folyton szaporodó értékes művelődési anyag gazdaságosabban legyen szétosztható, ami egyben a túlterhelésnek is útját szegi.

A mai magyar középiskola szervezeti és tanulmányi alapkeretét az 1849-ben kiadott Organisations-Entwurf szabta meg. Bár egyik alkotója a nagy porosz klasszikus filológus, *H. Bonitz*, aki magával hozza Berlinből Bécsbe a kemény porosz középiskolák szellemét, az Entwurf viszonylag mégis jóval kevesebb óraszámot és tanítási anyagot állapít meg, mint az akkori porosz középiskolák tanterve. Túlterhelésről magában véve akkor aligha lehetett szó, legfeljebb ahhoz a csekély tanítási anyaghoz mérten, amit az 1848 előtti, a szellem világából akkor már

régen kiavult második Ratio szabott meg. Az abszolutizmus alatt, és utána még hosszú ideig, kellő tanárok és tanárképzés híján a tanítás módszere a régi iskola kátyúiban mozgott. A tanítás anyaga s ennek tudományos színvonala erősen emelkedett, de a tanítás módszere a régi avult klisékkel, elsősorban a pusztá memorizálás eszközeivel, dolgozott. Egy évtizeddel a kiegyezés után (1878 május 3.) *Trefort* miniszter az országgyűlésen már a legélesebb szavakkal állapítja meg a túlterhelést: „Ismétlem — így szól — vannak olyan kiáltó bajok, hogy azok megszüntetésére minél előbb kell törekedni; és szándékom is enquêteteket tartani s nagyon komolyan intézkedni e bajok megszüntetése végett. Így pl. a középtanintézeteknél azon *túlterhelésnek*, mely alatt a fiatal generatio szenved, végét kell vetnünk; mert annyira fejlődtek a dolgok, hogy a gymnasium most nem készíti elő a gyermeket az egyetemi oktatásra, de *eltompítja elméjét*“.

A tanárvilág megdöbbsen a hirtelen fellobbanásra hajló miniszter súlyos kijelentésén, amely egyben leplezetlen kritikája is volt a maga hét éves tanügyi kormányzatának, nyílt bevallása reformáló intézkedései eredménytelenségének s új kísérletek szükségességének. A tanárság nem látta oly sötétnek a helyzetet s nem akart tudomást venni az ifjúság elmetompító szenvedéséről. Olyan diagnózist állapított meg a túlterhelésről, amelynek lényege máig érvényes. A baj egyik gyökeres okát abban kereste, hogy boldog-boldogtalan a középiskolába tódul, olyan gyermektömegek, amelyeknek képességei nincsenek összhangban azokkal a komoly és jogos követelményekkel, amelyeket Európaszerte a *középpiskola* névre méltó intézetek támasztanak. A középpiskola feladata az ifjúságnak a főiskolára, a tudományos pályákra s nem egyenest a gyakorlati életre való előkészítése. Állítson fel a kormányzat, követelték akkor, olyan intézeteket, amelyek közvetlenül a gyakorlati élet igényeit tartják szem előtt s a középpiskola mindjárt megszabadul az oda nem való elemektől. Most történeti távlatban, amikor annyi túlsúlyolt polgári iskolánk, felső kereskedelmi, ipari s mezőgazdasági és egyéb szakiskolánk van, amelyek egy félszázaddal ezelőtt hiányoztak, joggal várhatnók, hogy ezek a gyakorlati iskolatípusok tehermentesítik a középpiskolát a benne csak gyötrődő, inkább gyakorlati képességű elemektől s így közvetve megengedik, hogy a középpiskola saját magasabbrendű hivatásának élhessen. Fájdalom, a levezető csatornarendszer nem jól funkcionál: a középpiskolák még mindig kénytelenek olyan tömegekkel bajlódni, melyeket sem képességük és jövődő hivatásuk, sem saját jól felfogott érdekük, sem a társadalom közérdeke nem a középpiskolába utal. Aki persze nem a középpiskolába való, az végig csak kínlódik benne, túlterhelésről panaszkodik s szülőinek jajszavától visszhangzik a társadalom, aminek az iskolára visszaható eredménye a színvonal leszállítása s a túlzott kímélet. „Nemcsak a fegyelem, hanem a tanulmányok dolgában

is annyira visszük a humanizmust — mondja félszázaddal ezelőtt egy kiváló tanár —, hogy ez maholnap egyértelmű lesz a beteges szentimentalizmussal.“ (Nagy Z.: A túlterheletés. Az Orsz. Középtanodai Tanáregylet Közlönye. 1877—78., 516. l.)

Egykorú szakirodalmunk a túlterhelés másik forrását a tanítási módszer hibás voltában keresi: tipikus jelenség a pusztá magoltatás az anyag alapos megértetése és megemésztése helyett; az anyagot először gyorsan és felületesen tanítják, aztán érdekkeltés nélkül unalomig ismételtetik, vagy fordítva: először túllassan haladnak, aztán a végén időfogytán, hirtelen akarnak mindent elvégezni; hiányzik a munkának és az időnek jó beosztása. Számos középiskolai tanár, mondja a félszázad előtti kritika, egyetemi előadásokat tart, ahelyett, hogy tanítana s abban a balhitben él, hogy a tanári tekintély legfőbb forrása a tantárgy nehézsége. E hibák kiküszöbölésére sürgetik a jól vezetett módszertani konferenciákat, az igazgatók alapos és hozzáértő ellenőrzését és, akkor még, a módszeres utasítások kibocsátását. Kérik az osztályok túlszűfolttságának megszüntetését, a 60—70-es osztálylétszámok csökkentését, az órarendnek olyan gondos összeállítását, hogy a nehezebb tárgyak nem egy napra, hanem a hét különböző napjaira, főképp az első órákra legyenek beosztva. Keserű panasz tárgya a világos, a gyermek értelmi fejlettségi fokának megfelelő, rövid terjedelmű s egyszerű stílusú tankönyvek hiánya. Fáj a régi tanári nemzedéknek, hogy a család és a társadalom nem támogatja az iskolát, sőt egyenest nyíltan pártot üt ellene. Az iskolai oktatás sikertelenségének nem éppen legkisebb okát a házinevelés hiányára vagy ferdeségére vezetik vissza, mely ellen állandó küzdelmet kell vívnia a nevelés ügyét szívében viselő tanárnak.

E sötét képpel szemben milyen a jelen? A lefolyt ötven esztendő alatt középiskoláink belső élete jelentékeny fejlődést mutat: nagyot haladt a tanárok tudományos és módszeres képzettsége, hivatásuk tudatossága, hatékonyabbá vált az ellenőrzés és felügyelet, javult a munka- és időbeosztás — s a túlterhelés mégis egyre fokozódik. A kultúra értékes, tehát tanítani való elemei évtizedről-évtizedre tragikusan növekednek, a mind bonyolultabb modern élettől és társadalomtól támasztott művelődési igények egyre szaporodnak. A tantárgyak száma nem gyarapodik, de folyton mélyül és gazdagodik, a régi keretek tartalma folyton differenciálódik. Az iskola élete mindig szervezettebb, a tanuló minden percét mindjobban lefoglalja. Az ifjú délutáni iskolai és iskolánkívüli elfoglaltsága egyre növekszik. Valamikor csak az önképzőkör és ének-zene volt a rendes órákon kívüli elfoglaltság. Ma a rendkívüli, különben igen hasznos tárgyaknak egész serege, a játékdélután, a sportkör, a cserkészet, az Ifjúsági Vöröskereszt, kongregáció, a különféle iskolai ünnepélyekre, hangversenyekre, műkedvelői előadásokra, torna- és egyéb versenyekre és kiállításokra való készülődés stb. teljesen szétszórják a tanuló idejét és munkaerejét. Komoly, el-

mélyedő tanulás helyett moziszerű hajsza az ifjú élete. A szivárvány színeit a spektrumban a maguk élénkségében és telítettségében látjuk. Ha azonban egy pörgettyű korongján gyorsan forgatjuk őket, piszkos szürkébe olvadnak össze. Így van a modern ifjú is a gyors egymásutánban eléje táruló sok színes impresszióval: kábultan néz az előtte lepergő sokféle képre, amelyek elméjében egy nagy szintelen kaosszá keverődnek össze. A gyors és változatos egymásután nem enged időt a szellem retinájának arra, hogy az egyes képeket külön-külön is megeméssze és feldolgozza. Így fáradtan minden közönyös szürkéségbe vesz el.

Mindennek a nehézségnek az Országos Közoktatási Tanács, amikor az 1924: XI. t.-cikk értelmében a középiskolák tantervét készítette, teljesen tudatában volt. Nagy harcok folytak a Tanácsban újabb tárgyaknak és igényeknek a tantervbe való betörése ellen. A közgazdaságtan, társadalomtan, egészségtan, földrajz, geológia, antropológia, testnevelés, rajz, művészettörténet stb. képviselői különben igen értékes ismeretköröknek vagy készségeknek a tantervben jelentékenyen nagyobb teret követeltek. Sokszor a küzdelem vége kiegyezés volt, a kompromisszumokat mindig kísérő tökéletlenséggel. Most, hogy az új tanterv már részben fokozatosan életbelépett, hatását különös gondnal kell megfigyelnünk a túlterhelés szempontjából is. Részint ez a cél, részint a szülőknek mind gyakrabban felhangzó panaszja indította tavaly a tanügyi kormányzatot arra a rendelkezésre, hogy valamennyi középiskola szülői értekezletet tartson a túlterhelés kérdéséről. Az iskola és a család együttműködésének annyiszor hangoztatott gondolata értelmében felszólították a szülők arra, hogy huzamosabb időn, pl. 2–3 héten át, figyeljék meg, vajjon átlagosan mennyi időt kell gyermeküknek fordítania az otthoni tanulnivalók (beleértve az írásbeli dolgozatokat, rajzot, feladatmegoldást, preparációt, térképrajzolást, könyvnlkülit stb.) elvégzésére és vajjon rendkívüli iskolai és magánfoglalkozásuk naponként hány órát vesz igénybe? A szülők arra is felkértek, hogy ne csak az értekezleten szólaljanak fel, hanem írásban is nyujtsák be megfigyelésük eredményét. Ezekből a szülői jelentésekből a leginkább figyelemreméltókat és legjellemzőbbeket (intézetenkint 4–5-öt) az igazgatóságok a szülői értekezletről felvett jegyzőkönyvvel együtt föltesztették, úgy válogatva ki a szülői nyilatkozatokat, hogy bennük mind jeles, mind közepes tehetségű, mind pedig gyenge tanulók képviselve voltak.

Ezzel az ankétmódszerrel próbáltam alkalmat adni annak megállapítására, vajjon van-e középiskoláinkban nyomasztó túlterhelés, azaz a tanulóknak hosszabb és állandó olyan szellemi munkára való kényszerítése, mely fölülmulja fejlődésben lévő testi és szellemi erőiket, anélkül, hogy kellő pihenést engedne. Ha ugyanis a túlterhelés súlyosabb formában valóban tipikus, akkor ez már nem egyéni kérdés, hanem jelentős *nemzeti ügy*,

mert ha az ország jövődő vezető rétege már elkopott, vagy fejlődésében megbénult idegrendszerrel, kimerült elmével indul a főiskolára s innen az életbe, ez az egész nemzetre nézve helyre-pótolhatatlan kárt jelent.

Az ankétmódszer, amint általában, itt is a megbízhatóság szempontjából nagyon különböző értékű válaszokat tárt föl, aszerint, hogy a megkérdezett szülők milyen megfigyelő készséggel, műveltségi fokkal, kifejezőképességgel rendelkeznek. A szülői értekezletek és írásbeli nyilatkozatok azt mutatják, hogy nagy szerepe volt többhelyütt az értekezletet vezető igazgatók szuggesztíójának. Azzal, hogy némely igazgató a túlterhelés kérdését az intézet ellen emelt vádnak érezve, már megnyitójában kategórikusan kijelentette, hogy túlterhelés nincs, már a szülők véleményét a priori befolyásolta. Az értekezleteken aránylag igen nagyszámú szülő jelent meg, a szülőknek mintegy 70–80%-a (egyes iskolákban 4–500-an). A bátran s kellő megfigyeléssel és hozzáértéssel felszólaló szülők száma azonban viszonylag kevés, még legtöbbször a fővárosban. Az írásban beadott vélemények értékesebbek, különösen ott, ahol az igazgató pontokba foglalt kérdéseket tartalmazó íveket küldött szét. A nyilatkozatokat nehéz közös nevezőre hozni: a tipikus esetek — ezek megállapítása a kérdőív módszer célja — mégis kihámozhatók belőlük. A felszólalások egy része nem ismer, túlterhelést: számos szülő azt hánytorgatja, hogy fiaik ma kevesebb leckét kapnak, mint valamikor ők gyermekkorukban. A másik csoport súlyosan megterheltnak érzi fiait, szívszaggató módon jellemzi kora reggeltől késő estig való szakadatlan elfoglaltságukat. Az egyik szülő valamely dunántúli városban arra kéri a tanári testületet, hogy még több házi feladatot adjon, nehogy a fiai csatangoljanak; a másik arról panaszkodik, hogy gyermeke mindennap csak késő éjjel tud elkészülni szóbeli és írásbeli feladataival. Természetesen a szülők jórésze hajlandó mindjárt a jogtalan egyetemesítésre: a maga gyermeke esetét rávetíti az egész iskolára, sőt valamennyi középiskolára.

A szülők megfigyelési adatainak átlagából, de egyszerűsmind a tanügyi hatóságok megállapításából is nyilvánvaló, hogy a fiúközépiskolák középső és felsőbb osztályaiban, de még inkább a leányközépiskolák középső és felsőbb osztályaiban a tanulók jelentékeny része túl van terhelve.

A túlterhelés kérdésének egyik sarkpontja: mennyi időt kell a tanulóknak naponként otthon tanulásra fordítani? Számos iskola a szülők adatait statisztikailag is feldolgozta. Eszerint az egyik vidéki gimnázium tanulói közül

2 órát tanul naponként	8%
3 „ „ „	23%
4 „ „ „	35%
5 „ „ „	26%
6 „ „ „	8%

Az egyik vidéki reáliskola tanulói közül

1—1½ órát tanul naponként	2%
2—2½ „ „ „	15%
3—3½ „ „ „	75%
4 óránál többet „ „	8—10%

Az egyik állami leánylíceum tanulói közül

1 órát tanul naponként	1.6%
1½ „ „ „	3.7%
2 „ „ „	7.8%
2½ „ „ „	17%
3 „ „ „	21%
3½ „ „ „	19%
4 „ „ „	8%
4 óránál többet tanul „	21%

Egy másik állami leánylíceum statisztikája szerint 1—2 órát tanul naponként 9%, 2—4 órát 50%, 4—6 órát 41%.

Mindezek az adatok azt mutatják, hogy a középiskolai tanulóknak jóval több, mint a fele (túlnyomóan a felsőbb osztályosok) naponként átlag 3—4 óra alatt készülnek el iskolai kötelező feladataikkal. Szemléltessük a kérdést konkrét példán. Egy VII. osztályos fiú délelőtt heti 32 órát ül az iskolában (egészségtannal együtt), délután heti 2 órát vesz részt az éneken, 2 órát a zenekari gyakorlaton, 2 órát az önképzőkörben, 2 órát a sportkörben. Ez már 40 óra az iskolában. De még ekkor nem tanul gyorsírást, még nem gyakorolja magát valamely modern nyelv beszédgyakorlataiban, még nem vív és nem táncol. Ha az otthoni tanulásra fordítandó átlagos napi 3—4 órát az előbbihez hozzáadjuk, hetenkint összesen 60 órára rüg elfoglaltsága, vagyis a vasárnapot nem számítva, mindennap átlag 10 óráig dolgozik a 16—17 éves ifjú, ugyanakkor, amikor a felnőtt fizikai munkás munkaideje napi 8 óra, vagy a hivatalnoké apáé napi 6 óra. Természetesen nagy különbség van a munka tempója és fárasztó hatása szempontjából a tanulók között tehetségük és lelki típusuk szerint. A tehetséges, gyors felfogású és érdeklődésű gyermek viszonylag könnyűszerrel végzi ugyanazt a munkát, amely a szerényebb képességű, de szorgalmas és becsvágyó tanulóknak roppant fáradságába és minden idejét lefoglaló erőfeszítésébe kerül. A hanyag és lelkiismeretlen tanuló persze könnyen megoldja a túlterhelés problémáját.

Mik a túlterhelésnek azok az okai, amelyek 1. az *iskolai*, s mik azok, amelyek 2. az *iskolán kívüli* elfoglaltságban gyökereznek? Hogyan lehet az idevágó bajokat megszüntetni, vagy legalább is rajtuk enyhíteni?

1. A *tantervekben* rejlő organikus nehézségre már rámutatunk. A kultúra folytonos és gyors gazdagodása természetszerűen szétfeszíteni iparkodik a mérsékelten megállapítható tantervek kereteit. Mi lesz egy-két század múlva az iskolák művelődési anyaga, amikor a természettudományok és az irodalmi-történeti tanulmányok elemi vázlata is vastag kötetekre fog

rúgni? — ezt ma nehezen tudjuk elképzelni. Mivel azonban az emberi elme befogadóképessége aligha fog változni, fel kell tennünk a jövő századok pedagógusairól, hogy a kultúra megnövekedett anyagát csak a leglényegesebbre fogják redukálni. Mi már most ezt az utat járhatjuk. Tanterveinkből gondos átvizsgálással ki kell iktatnunk mindent, ami az egyes iskola-típusok céljával nincsen szoros összhangban. Másrészt figyelembe kell vennünk, hogy a tanterv csak az anyag felsorolása: ugyanazt az anyagot lehet igen tüzetesen és a részletekbe elmerülő módon, de lehet csak a lényegre szorítkozva röviden is tárgyalni. A tanterveknek erről a didaktikai rugalmasságáról sokszor hajlandók vagyunk megfeleledkezni.

A tanterv ellen néhány konkrét kifogás merült fel: a III. osztályban a magyar történelem heti 3 órában alig végezhető el; ugyanebben az osztályban a fizika (heti 2 óra) a maga elvont fogalmainak nagy tömegével felülmúlja az átlagos 12—13 éves gyermek felfogó erejét; hasonlóképpen ebben az osztályban az algebra elemeinek megértése a tanulók jórésze számára meg nem emészthető feladat. A VII. osztályt különösen nehézé teszi a régi magyar irodalomtörténet, melynek anyaga az alsóbb osztályokban kevésbé készíthető elő; továbbá a fizika, főképp mechanikai részében; végül a mennyiségtan az elvégzendő anyag túltömöttségével.

Néhány évtized óta állandó a panasz, hogy nincs meg a kellő átmenet a népiskolából a középiskola I. osztályába. A népiskola első négy osztálya játszva tanít, házi feladatot, leckét alig ismer, nem szoktatja hozzá a tanulót a komolyabb munkához. Ellenben a középiskola a maga szaktanári rendszerével egészen új világ, amely a házi elfoglaltság szempontjából is egyszerre jelentékeny igénnyel lép fel. Mivel a népiskola nyelvtant nem tanít, a legelemibb nyelvtani kategóriák és műszavak ismerete híján a középiskola latin vagy német nyelve a tízéves gyermeket a legnehezebb feladat elé állítja. Igaz ugyan, hogy Utasításaink azt kívánják, hogy a magyar nyelvtan tanítása egészen elülről kezdődjék, azonban ugyanakkor a latin, illetőleg a reáliskolákban a német nyelv tanulása is megkezdődik. A népiskola öncélú iskola, melynek tanulóitól meg nem követelhető a nyelvtan behatóbb tanulása annak a viszonylag csekély számú tanulónak kedvéért, akik a középfokú iskolában folytatják tanulmányukat. Ezért leghelyesebb volna annak a tervnek megvalósítása, hogy a latin, illetőleg a német nyelv órái október közepéig a magyar nyelvtan elemeinek alapos begyakorlására lennének fordítandók. Ez a másfél hónap lenne az az út, amely a népiskola és a középiskola sokszor hánytorgatott „szakadékát” áthidalná. A tanárok száma az I. és II. osztályban lehetőleg kevés (3—4) legyen, a rokontárgyak mind egy kézbe kerüljenek.

A túlterhelés második oka — főképp az alsó osztályokban — a *tankönyvek* nehéz, nem a tanulók szellemi színvonalához mért

feldolgozása és stílusa, sokszor terjengős és túlságosan részletező volta (így az I. és II. oszt. földrajzi, a III. oszt. fizikai és történelmi könyvek ellen legtöbbször a panasz). Ezen a bajon a Tankönyvbizottság máris sokat segített s fokozatosan segíteni fog.

Számos esetben — harmadszor — a túlterhelés a *helytelen órarendre* vezethető vissza. Az egyes tárgyak napi beosztásának egyenlőtlensége ugyanis viszonylag nagyon megnehezítheti a másnapra való készülést, pl. ha egy napra 3 nyelv, vagy két nyelv és mennyiségtan jut. Az arányos elosztás az igazgatók, illetőleg főigazgatók feladata. A döntő csakis a tanulmányi szempont s nem a tanerők személyes kívánsága lehet. Sok szülő kéri a délutáni hittanóráknak délelőttre helyezését, mert a hittanórák a tanulók két délutánját megtörik. Minthogy a felekezeti kisebbségek hittanórái összevontan tartatnak meg, ez órák délelőttre helyezése természetesen beleütköznék egyéb tanórák idejébe.

A tantervben megszabott anyag elvégezhetőségét nagyon súlyosan befolyásolja az is, hogy a *tanulmányi idő* az osztálynaplókban kimutatott szorgalmi idők statisztikájának tanúsága szerint jóval *rövidebb*, mint a világháború előtt. A nyári vakációnak az utóbbi időben való meghosszabbítása néhány fürdőző család kedvéért, a kötelező film, a mind több megemlékezés, az utolsó órának a helyettesítés hiánya miatt való elengedése, az ifjúságnak az ünnepélyes fogadtatásokra való kirendelése, az iskolai ünnepélyek számának növekedése mind elvonja a szorgalmi idő egy-egy kisebb hányadát, ami azonban összegezve, jelentékeny időre rúg.

A túlterhelésnek nem csekély — ötödik — forrása *egyes tanárok túlzott követelése*. A szaktanárban, leggyakrabban éppen a legképzettebben, megvan a hajlandóság arra, hogy az egész iskolai élet fókuszának a maga tárgyát tartsa s a többi tárgynak a tanulókra rótt igényeiről ne vegyen tudomást. Ha több ilyen tanár működik együtt, a túlterhelés vádjá jogosan éri az iskolát. A rendes lecke tanuláson kívül az idegen nyelvekből való sok otthoni preparáció, szókikeresés és fordítás, menyiségtani feladat megoldása, szabadkézi vagy mértani rajz, színezett térképkészítés, irodalmi olvasmányok kivonatolása stb., egymagában a tanulónak sokszor naponként 2—3 óráját igénybe veszi. Az osztályfőnöknek van ugyan a Rendtartás 54. §-a értelmében az iskolai és házi munkát kiegyenlítő és mérés-kelő hatásköre, ezt azonban gyakran nem tudja érvényesíteni a tanárok túlérzékenysége miatt. E baj megszűnése az igazgatók erélyes közbelépésétől vagy tapintatától várható.

Mivel az osztályok — hatodszor — gyakran *túlszűfoltak* (60—70 tanuló kell egyszerre tanítani), természetes, hogy a tanár nem tud egy-egy tanulóval eleget foglalkozni. A túlszűfolttság így a túlterhelés forrásává válik, ami különösen a modern nyelvek tanításában észlelhető. Kisebb számú tanuló-

val könnyebben lehet már az iskolában megtanultatni azt az anyagot, melynek megtanulása a túlszűfolt osztály tanulóira otthon vár. A nyugati nemzeteknél ismeretlen a 35-nél nagyobb osztálylétszám. A baj megszüntetése elsősorban pénzügyi kérdés. A párhuzamos osztályok felállítására (amit különben a törvény is megkövetel) az államnak kell jó példával előljárni. A felekezeti iskolák túlszűfoltósága még gyakoribb jelenség. Azonban a felekezetek is a párhuzamos osztályokkal együttjáró építkezési, dologi és személyi kiadás fedezését az államtól várják. Az 1924. évi középiskolai törvény az osztályok tanulószámát 40-ben állapítja meg. De ha nem vesszük is alapul ezt az ideális számot, hanem maximumnak az 54-et tekintjük, akkor is ilyen osztály van az állami középiskolákban 59, a nem államiakban 112.

A gazdag országokban, ahol a tanulók osztálylétszáma csekély, a haladás mértéke szerint az évharmadokban is megvan a felsőbb osztályú csoportokba való fellépés lehetősége (pl. Angliában). Amerika pszichotechnikai iskolai laboratóriumokat is felhasznál a szellemi fejlettség megállapítására. Külön csoportba kerülnek *intelligence quotient*-jük alapján a lassú, a közepes és a gyors felfogású tanulók: képességeik egyneműsége megakadályozza azt, hogy a jeles tehetségű gyermekeket a gyöngébbek haladásukban gátolják, viszont azt is, hogy a kiváló tehetségek munkabírása az osztály gyenge képességű tanulóira túlterhelőleg hasson. A túlterhelés megakadályozását szolgálja Angliában és Amerikában a korai specializálás is: a tantárgyaknak már 14 éves korban való szabad választása, ami viszont az iskolával szemben nagy anyagi igényt is jelent.

Mindezek mellett végül a tanulók túlságos megterhelésének legbővebb forrása *délutáni iskolai elfoglaltságuk*. A sok rendkívüli tárgy, a sport-, önképző- és egyéb körök, a cserkészet, az Ifjúsági Vöröskereszt, a játékdélután, fém- és agyagmunka, asztaloskodás, a sokféle versenyre és ünnepélyre való előkészület stb. a tanuló valamennyi délutánját lefoglalja s a komoly tanulásra való idejét lecsökkenti. A szülők egyhangúan kérik a játékdélután kötelező erejének megszüntetését. A délutánok megmentése érdekében néhány szülő azt javasolja, hogy a rendes tárgyak egy része délelőtt 30 perces leckeidőben taníttassék s az így felszabaduló időre osztassanak be a délutáni iskolai elfoglaltságok. Mások meg úgy akarnak a bajon segíteni, hogy a középiskolák tanfolyama 9 évre emeltessék fel.

A sokféle délutáni iskolai elfoglaltság ellen külföldön is sok a panasz. A tanulók iskolai társadalmá világszerte utánozza a felnőttek társadalmát. Például az angol college-k tanárai is már sokallják az ifjúság idejének teljes szétforgácsolását: a college-ben van természetrajzi, fizikai és rádiótársaság; irodalmi, zenei és képzőművészeti társaság. Van olyan ifjú Etonban, aki hétfőn a fizikai, kedden a Shakespeare-, szerdán a művészeti, csütörtökön a zenei társaságban van, pénteken az

egész iskola debating society-jében, szombaton pedig a házi debating-society-ben. A sok sportolás, játék, céllövés, katonai gyakorlatok (Officers' Training Corps) alig engednek időt az otthoni tanulásra.

Korlátozni kellene nálunk is először a rendkívüli tárgyak tanulását. Éneken kívül a tanulók csak egy rendkívüli tárgyat tanuljanak. Az önképzőkör, sportkör, eserkészlet, Vöröskereszt egyenkint a tanulókat hetenkint legfeljebb 2 órában vehesse igénybe, még akkor is, ha versenyre, ünnepélyre stb. készülnek. Az elégtelen osztályzatú, vagy tanulmányait feltűnő módon elhanyagoló tanulót el kell tiltani a rendkívüli tárgyak tanulásától; olyan eserkészlet, akinek előmenetelével a tanári kar elégedetlen, szabadságot kell, míg tanulmányaiban nem javul; a feltűnően gyenge tanulókat a sportkör munkájából ki kell kapcsolni. Jellemző, hogy a szülők jórésze fiait tanulmányi hanyatlását „a mindjobban dühöngő sportmániára“ vezeti vissza, mely az ifjúság minden érdeklődését elnyeli s nem a szellemi, hanem a fizikai versenyben győztest avatja eszményül. Korlátozni kellene továbbá az iskolai ünnepélyek, hangversenyek, tornaversenyek stb. számát, mert a rájuk fordított munka és idő nincsen arányban szellemi hasznukkal és sikerükkel.

Enyhítené a túlterhelést az is, ha a tanulókat, főképp az alsó osztályokban, a tanár többször figyelmeztetné a *gazdaságos tanulás technikájára*: hogyan kell értelmesen tanulni? miképen kell az anyagot részekre osztani? hogyan kell egy olvasmány tartalmát átgondolni s kivonatolni? miképen kell a szótárt használni? stb.

2. A túlterhelésnek azok az okai, melyeket eddig felsoroltunk, az iskolai elfoglaltságban gyökereznek. Vannak azonban olyan okok is, melyek a szülői házban rejlenek. Ilyen a lefolyt ankét tanúsága szerint elsősorban a *sok otthoni magánóra* a zenéből és az idegen nyelvekből. Mindkettő nyilvánvalóan a magasabb műveltség természetes követelménye. Azonban, főképp, gyengetehetségű gyermekeknél, naponként 2 órai zene vagy nyelvi gyakorlat a már említett iskolai elfoglaltság mellett szembeszökő módon túlterhelést jelent. Leánynevelésünk szempontjából nem kis jelentőségű az a panasz, hogy a középiskolás leányok nagy elfoglaltságuk miatt nem érnek rá otthon kézimunkával foglalkozni. Ez annál inkább aggodalmat keltő, mert a kézimunkát a leányközépiskolák tanterve nem öleli fel. Így félő, hogy a művelt magyar középosztály mai leánynevelédeke a kézimunkában, mely anyáiknak annyi örömet és büszkeséget szerzett, teljesen tudatlanul fog felnőni a nőiesség és háziasság rovására.

Ha a szülők arról vádolják az iskolát, hogy gyermekeiket túlterheli, viszont a tanárok joggal mutatnak rá arra, hogy sok szülő nem érdeklődik illő módon gyermekeinek otthoni munkája s ennek helyes beosztása iránt. Nem törődik pl. azzal, hogy gyermeke egy-egy délutáni iskolai óra címén 2—3 óráig

is elesatangol, vagy ha otthon a könyv előtt ül, valóban tanul-e vagy csak éppen játszik? Sok szülő egyáltalában nem érdeklődik kisfia vagy kislánya másnapi leckéje iránt, még kísérletet sem tesz arra, hogy kikérdezze a leckét. Az is kimegy a divatból, hogy a szülő ellenőrizze, vajjon gyermeke reggel átolvassa-e még egyszer leckéjét? Igen kívánatos, hogy az idevágó kérdések a szülői értekezleteken tüzetes megbeszélés tárgyai legyenek.

* * *

Néhány héttel ezelőtt a Kishárshegy napsütötte oldalán jártam. Egészségtől duzzadó, pirosposzsgás, eleven cserkészfiúk táborozó rajai sűrögtek-forogtak előttem: élő cáfolatai a túlterhelésről való sötét képnek, melyet jómagam is az imént megfestettem. Az egyik csoport nagy elszántsággal drótkötelet feszített ki egy szakadék (valamikor jégverem) fölött, hogy legyőzze a természet akadályát; a másik csoport teljes odaadással a favágás technikáját gyakorlatilag tanulmányozta; a harmadik a sátorkészítés, a negyedik a tűzrakás, az ötödik a főzés, a hatodik a térképolvadás, a hetedik a csomókötés titkait iparkodott éber szemmel s fürge kézzel elsajátítani és így tovább. A kultúra odaláncolja őket napról-napra az iskola padjaihoz, hogy eszüket csiszolja; s a természet idillikus világa magához ragadja és felfrissíti őket, hogy testüket és kedélyüket formálja. A római császárságbeli túlérett hiperkultúra elől a Horatiusok és Vergíliusok a természet ölére futnak s az egyszerű, természetes pásztori élet az eszményük. S a mai túlterhelt modern kultúrával szemben az ifjúság is ösztönszerűen kitermeli a maga idillikus mozgalmát világszerte a cserkészet, a Jugendbewegung, a Wandervogel stb. különféle romantikus formáiban. Ezekben találja meg a kultúra mérgével szemben az ellenmérget. Nincs szüksége Mosso ergográfjára, sem Griesbach esztéziométerére, hogy a mind terhebb és bonyolultabb értelmi kultúra fárasztó hatását mérje, mert ezt úgyis érzi. Az éptestű és lelkű ifjúság ösztönösen, mint mindenkor, siet ki az anyatermeszetbe, hogy ennek ölén újítsa meg erőit s élje ki fiatal életerejét.

A kultúrpolitikusnak és pedagógusnak minden erejével azon kell lennie, hogy a már vázolt módokon az értelmi kultúra minden *főlöské* iskolai súlyát vegye le az ifjúság válláról, szabad időt engedjen neki a fiatal lélek természetes típusának kiteljesítésére, nemcsak értelmi, de egyéb szellemi és fizikai erői begyakorlására is. Csakis *egész* ember s nem *törtember* lehet az eszményünk. A csiszolt értelem egymagában a jóra éppúgy felhasználható, mint a rosszra: az egészséges és szilárd jellem azonban a nemzeti közösségnek mindig biztos és hű energiaforrása. Ha a túlterhelő értelmi kultúra igénye és az egészséges lélekformálás követelménye összeütközik, sohase riadjunk vissza attól, hogy a másik rovására az utóbbinak fogjuk pártját.

KORNIS GYULA.